

Vizualizuojant krizę

Renata Stonytė

Tarptautinė konferencija *Krizė kine ir vizualinėse medijose*. Vilniaus universitetas, Kūrybinių medijų institutas. Vilnius, 2014 m. rugsėjo 19–20 d.

Krizės tematikos aktualumą nesunku apibrėžti tiek istoriniame kontekste, tiek gilinantis į šiuolaikinės visuomenės įvairius globalizacijos ir sociopolitinio nestabilumo sąlygomis. Tad Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto Kūrybinių medijų instituto organizuota didžiausia Baltijos šalyse konferencija *Krizė kine ir vizualinėse medijose* tapo erdve krizės fenomeno tyrimams, o tarpdisciplininė tyrimų prieiga suteikė galimybę krizės apraiškas atskleisti įvairiuose kontekstuose. Tad moralės, identiteto, ekonominė, politinė ar socialinė, gamtinė krizės pateko į daugiau negu trisdešimties pranešėjų iš viso pasaulio tyrimų lauką, o konferencijos veidu tapo pagrindinės pranešėjos: profesorė Dina Iordanova iš Šv. Andriaus universiteto, profesorė Ewa Mazierska iš Centrinio Lankašyro universiteto ir Dublino universiteto koledžo kino studijų profesorė Diane Negra.

Nemažos dalies pranešimų pagrindą sudarė neoliberalizmo kritika ir ideologijos veikiamos visuomenės reprezentacija vizualinėse medijose. Kaip teigė Ewa Mazierska, finansų krizės laikotarpiu neoliberali ekonomika įkalino visuomenę, paverčiant ją ne tik nuolatinio vartojimo įkaite, bet ir propaguojant šį gyvenimo būdą skolos rėmuose. Skolinimasis tapo suprantamas ir kaip galimybė, ir kaip

individo suvaržymas, susijęs su nuolatine neužtikrintumo būseną dėl darbo ar mokamos paskolos. Teoretikės analizuojamuose embleminiuose britų, prancūzų ir lenkų filmuose kritikuojama neoliberalia tradicija paremta ekonominė politika: skolinimasis verslo pradžia, metus darbą ar vykdant sandorius akcijų rinkoje. Protagonistų prisiimti piniginiai įsipareigojimai veda į destrukciją – tiek asmeninę, tiek socialinę.

Agnė Narušytė taip pat bandė atskleisti krizės portretą globalizacijos rėmuose ir, remdamasi Zygmunto Baumano ir Carlo Bordoni įžvalgomis apie šiuolaikines nacionalines valstybes, akcentavo sumažėjusią šalių galią ir gebėjimą tvarkytis savo viduje, taip ardant nacionalinį tapatumą ir visuomenės pasitikėjimą valdžia. A. Narušytė teigia, kad pasikeitę galios santykiai sukūrė neužtikrintumą ateitimi, netikrumą, susirūpinimą socialinėmis sąlygomis ir tapo pirmaisiais 2008 m. krizės ženklais. Pranešėja, analizuodama 2004–2008 m. vykdyto projekto *Besikeičiantys veidai* [*Changing Faces*] nuotraukas, atskleidžia prieškrizinę visuomenės būklę: migrantų problemas, individo tapatybės klausimą, visuomenėje tvyrantį nusivylimą valdžia ir yrantį optimizmą dėl ateities.

Tolimesni pranešimai taip pat buvo orientuoti į ekonominės krizės padarinių

įtaką visuomenei. Michaelas Gotta analizuavo krizės apraiškas prancūzų filmuose ir perteikė ekonominę krizę kaip daugialypį procesą: prasidedantį tiesiogiai nuo ekonominės krizės ir besiplečiantį į kitus laukus, kol galiausiai sistemiškai suardomi visuomenės pamatiniai principai: paveiktas krizės asmuo nemato savęs kaip tapačios bendruomenės nario, o nusivylimas sistema verčia dar kartą permąstyti savo tautinę tapatybę globalios rinkos sąlygomis.

Kaip ir Michaelo Gotto pranešime, Renata Šukaitytė bandė atskleisti Lietuvos visuomenės įvaizdžius krizės kine, kita vertus, kaip pabrėžė pranešėja, Rytų Europos valstybės išgyvena nuolatinę krizės būseną, kurią sąlygojo režimo pasikeitimai, o pasaulio ekonomikos nuosmukis dar labiau pagilino visuomenės problemas. Šios reprezentuojamos ir šiandieniniuose Lietuvos kūrėjų filmuose, kuriuose aktuali ne tik ekonominė stagnacija, bet ir pats tapatybės klausimas, socialinių santykių aspektai, yrančios moralės normos.

Tad nors remiantis Friedrichu Hayeku ir Miltonu Friedmanu, krizė suprantama kaip ekonominę sistemą regeneruojantis veiksnys, skatinantis atsinaujinti, sukuriantis naują sistemos veikimo modelį – pranešėjų analizuotos krizės reprezentacijos medijose atskleidžia krizės padarinius kiekvienam individui, kur „atsinaujinimo“ sąvoka jau tampa sunkiai pritaikoma: ekonominė krizė virsta asmenine krize, kuri neigiamai paveikia individo santykį su valdžia, valdžios institucijomis, turi įtakos visuomeniniams santykiams, asmens tautiniam tapatumui.

Kita pranešėja – Dina Iordanova savo pranešime nagrinėjo pokomunistinių valstybių problemas, tik orientavosi į se-

nyvų žmonių įvaizdžius šiandieniniuose filmuose. Tad nuolatinės krizės būseną pokomunistinių šalių bloke patvirtina ir Iordanovos pranešimas, teoretikė, analizuodama filmus (Luciano Pintilie *Niki ir Flo* (*Niki and Flo*, 1999), Cristi Puiu *Pono Lazaresku mirtis* (*The Death of Mister Lazarescu*, 2005) ir Andrey'aus Zvyagintsevo *Elena* (2011), akcentavo, kad senyvo amžiaus žmonių ryšys su praeitimi tebėra stiprus, o didesnę atskirtį sukuria mažos pensijos, prasta sveikatos priežiūra, „pašalinimas“ ar pasišalinimas iš socialinio gyvenimo. Vienatvės, atstūmimo būseną verčia vis dažniau atsigręžti į praeitį ir save identifikuoti ne šiandieninės ideologijos rėmuose.

Keletas pranešėjų savo pristatymus pateikė ir politinės krizės lauke. Audronė Žukauskaitė, remdamasi Athena Athanasiou idėjomis, teigė, jog krizė paverčia dalykus, kurie šiandieninei visuomenei nepriimtini, bent trumpam laikotarpiui pakenčiamus: netgi tai, kas prieštarauja nusistovėjusioms tiesoms, palaipsniui virsta norma ir krizę paverčia ilgalaikė būseną. Pranešėja tokios krizės pavyzdžiu pateikė Palestinos krizę, kuri siejama su palestiniečių išstūmimu iš jų gyvenamų teritorijų ir naujakurių apgyvendinimu. Nuosavybės praradimas ir Palestinos valstybės klausimas, anot A. Žukauskaitės, sukuria ir reprezentacijos problemą, kurią bandoma analizuoti per Emado Burnato filmo *Penkios sudužusios kameros* (angl. *Five Broken Cameras*, 2011) perspektyvą, kur kiekvieną kartą, siekiant užfiksuoti destrukciją, priespaudą ar smurto atvejus, kamera sunaikinama.

Jeigu Palestinos krizė susiduria su vizualios reprezentacijos problema, Ukrai-

nos krizė – su artikuliacijos, krizės atspindžiai pateikiami stebimosios dokumentikos principu, mažiau dėmesio skiriant krizinės situacijos analizei, bet koncentruojantis į vaizdinius. Kita vertus, pranešėja pabrėžė, kad dokumentinė medžiaga tampa įrankiu tiesos atskleidimui, Maidano sukilimo vizualizacijai ir turi įtakos visuomenės sąmoningumui, „naujos“ Ukrainos formavimuisi.

Konferencijoje ne tik analizuoti politinių, socialinių ir ekonominių krizių atspindžiai vizualiojoje medžiagoje, bet ir pakviesta į filmo peržiūrą. Režisieriaus Arasho T. Riahi pristatytas filmas *Kasdienis pasipriešinimas* (angl. *Everyday Rebellion*, 2013) atskleidė taikius pilietinio protesto metodus, kovojant prieš kapitalizmą ir valdžios savivalę, stengiantis pasipriešinti nuolatinės krizės būsenai. Filmas pristato skirtingų judėjimų: *Femen*, *Okupuoti Volstritą*, Irano ir Sirijos sukilimo aktyvistų veiklą ir atsako į klausimą – kas leidžia demonstracijai tapti gyva ir paveikia? Režisieriaus atsakymas – kūrybingumas ir idėja. Šis taikių protestų „gidas“ leidžia skleisti pilietinei visuomenei, atkreipti dėmesį į egzistuojančias problemas ir būti matomiems, tad, anot režisieriaus, taikios demonstracijos tampa efektyvia jėga kovojant su valdžios politika.

Kitokią krizės fenomeno analizę pateikė Diane Negra, kuri krizę susiejo su orų reprezentacija. Kaip teigė teoretikė, krizė tampa komunikuojama per ekstremalių oro sąlygų vaizdavimą tiek televizijoje, filmuose, videožaidimuose, tiek ir socialiniuose tinkluose. Ekstremalių orų inkorporavimas į šiuolaikines medijas, pranešėjos suvokiamas kaip atsakas į ky-

lančias grėsmes, kurios susijusios ne tik su klimato kaita, bet ir saugumu apskritai. Orų nepastovumas paraleliai atspindi ir XXI amžiaus visuomenės būseną, kuri susijusi su kapitalistinės visuomenės ir socialinės politikos kitimo procesais, tuo pačiu atskleidžiant visuomenės bejėgiškumą tiek „suvaldant“ gamtos jėgas, tiek darant įtaką politiniams ir socialiniams procesams.

Krizės fenomeną vizualioje kultūroje atskleidusi konferencija supažindino su tarpdisciplinine vizualios medžiagos tyrimų prieiga ir praplėtė žinias apie krizės veikiamos visuomenės būseną. Kaip pastebima mokslininkų pranešimuose, nepaisant krizės masto (globalus, regioninis ar nacionalinis), pagrindiniu krizės poveikio objektu virsta individas, kuriam pokyčiai politiniame ir socialiniame gyvenime tampa ne tik iššūkiu realizuojant save, bet kelia klausimų apie savo tapatybę, vaidmenį bendruomenėje, visuomenėje ar pačioje valstybėje. Net jeigu kapitalizmo šalininkai krizę mato kaip naują galimybę politinėms ir socialinėms reformoms, pabrėždami ekonomikos cikliškumą – pakilimą ir nuosmukį, kaip pastebima pranešėjų darbuose, bet kokia krizė palaužia visuomenę ir kiekvieną jos narį bei turi įtakos ilgalaikėje perspektyvoje.